

Ева НІЗІНСЬКА

*докторант Інституту історії
ім. Тадеуша Мантеуфля Польської Академії Наук
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4731-7649>
e-mail: ewa.nizinska@gmail.com*

МІСТО (НЕ)МОЖЛИВОСТЕЙ. РОЗВИТОК І ЗАНЕПАД САМБОРА В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ. ІСТОРИЧНЕ ЕСЕ*

Розглянуто проблеми міжетнічних, міжкультурних та міжособистісних взаємин у багатонаціональному просторі галицького містечка Самбір. З'ясовано, що динамічні зміни кордонів і політичних устоїв у поєднанні і з господарськими піднесеннями та кризами формують образ досі не бачених за масштабом змін. У вирі подій траплялися дуже репрезентативні злети і падіння цілих міст та окремих людей, що власне і є темою цього дослідження. Основну увагу присвячено міжвоєнному періоду історії Самбора, проте розуміння складних процесів змушує також звертатися до більш ранніх періодів кінця ХІХ – початку ХХ ст. та повоєнних років. Проаналізовано інституційний розвиток політичних, громадських та культурних організацій, стан освіти, промислові можливості території, зміни архітектурного портрету міста, а також представлено особливості повсякденного укладу життя пересічних мешканців Самбора. Головним питанням, на яке здійснено спробу відповісти, є те, чи модернізація була прямо пов'язаною з дилемами війни і наскільки специфіка новочасних трансформацій у малому містечку відрізнялася від аналогічних процесів у тогочасних великих містах. Не менш важливою у цьому контексті постає тема міжнаціональних взаємин як певного детермінанта щодо нормалізації міського життя у міжвоєнні роки. Висунуто припущення стосовно альтернативної історії Самбора і потенційного розвитку міста, якщо б його не торкнулися воєнні лихоліття. З сучасної перспективи видно, що модернізація Самбора проходила із запізненням і населення не встигло відчути всіх благ цивілізації. Військові дії майже не знищили архітектури ХІХ ст., проте людські та матеріальні втрати були величезними. Велика війна перервала давні суспільні зв'язки. Розвитку і модернізації Самбора протягом 1918–1939 рр. стали на заваді економічні та господарські труднощі Польської держави, а також світова криза. Відчутними були протиріччя серед мешканців міста, які хоч не перешкоджали, але також і не сприяли економічному розквіту.

Ключові слова: Самбір, Галичина, модернізація, Перша світова війна, міжвоєнний період, промисловість, освіта, повсякдення.

* Текст виступу на науковому семінарі відділу «Центр дослідження українсько-польських відносин» Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

Території Європи, серед них і Галичина, були протягом XIX–XX ст. ареною інтенсивних змін: політичних, господарських і культурних. З одного боку, відбувався процес модернізації, з іншого – з'явився і поширювався націоналізм на тлі воєн, що впливали на повсякденне життя мешканців великих міст, де розігрувалися основні баталії, і малих місцевостей, до яких, на перший погляд, політика доходила зрідка й лише рикошетом. Серед мешканців Самбора, міста за 70 км на захід від Львова, були ті, хто народився за панування Габсбургів, а помер за часів незалежної України, ніколи не покинувши рідної місцевості. Дослідники історії Галичини нерідко сходяться на думці, що міжвоєнні роки були для Львова і решти великих міст цього регіону часом культурного і господарського регресу. Порівняно зі стрімким розвитком усіх сфер суспільного життя у XIX ст., особливо в другій половині, міжвоєнне двадцятиліття здається етапом маргіналізації таких міст. Це було пов'язано з політичними змінами (перехід під владу Другої Речі Посполитої) та повільною відбудовою економіки після Першої світової війни, що ускладнювала велика криза початку 30-х років XX ст.

Чи така ситуація була властива для менших міських осередків Галичини? На це питання намагається знайти відповідь авторка цієї статті, аналізуючи соціально-економічний стан Самбора в 1918–1938 рр. Вихідна теза авторки полягає в тому, що в Самборі цього періоду пріоритетом було збереження попереднього розподілу власності, хоча у певних сферах порушення встановленої раніше рівноваги виявилось неминучим і призводило до поступового зубожіння деяких професійних груп. Звичайно, у Самборі, як і в інших невеликих містечках, траплялися приклади побудови успішної кар'єри, проте вони не змінювали загальної ситуації. Зміни розпочалися лише після 1936 р., але вже 1938 р., коли відчутним стало наближення Другої світової війни, позитивні тенденції перервалися і в повсякденне життя увійшли нові реалії.

Запропонована теза не суперечить тому факту, що Королівство Галичини і Лодомерії у переддень Першої світової війни, незалежно від модернізаційних трансформацій, залишалося перенаселеним: попри землеробський характер провінції, густота населення відповідала індустріалізованості окремих місцевостей, найбільше мешканців налічувалося вздовж залізничної лінії Львів – Краків. Перенаселення було однією з основних причин еміграції. Через емігрантів та членів їхніх родин, які залишилися вдома, до Галичини надходили долари та інша валюта, що насичувало фінансові потоки. Не менш суттєвим чинником був вік населення – найчисельнішу групу (понад 60 %) становили молоді люди віком до 30 років, тобто мобільні, працездатні і готові до заробітчанства.

Території, про які йдеться, належали до найбільш урбанізованих серед тих, які після Першої світової війни опинилися у складі відновленої Польської держави. Більшість населення проживала в селах, місцевостей з кількістю мешканців понад 10 тис. налічувалося всього 37, серед них великі міста: Львів (207 тис.), Краків (154 тис.), Перемишль (54 тис.), Коломия (43 тис.), Тарнів (37 тис.), Дрогобич (35 тис.), Тернопіль (34 тис.), Станіславів (33 тис.), Стрий (31 тис.), Новий Санч (25 тис.). Самбір дещо поступався, на 1910 р. тут налічувалося 20 257 мешканців. Динаміка зростання кількості населення несуттєво збільшувалася. Розвиток Самбора додатково гальмувало географічне розташування – в тіні великих міст (Львова і Перемишля) та нафтових родовищ, які процвітали (Дрогобич, Борислав), власне сюди

була спрямована основна увага влади та фінансові дотації. Сильною, без сумніву, залишалася також ностальгія за королівським минулим давньої Польщі і Галицької автономії. Сентименти виявлялися в назвах вулиць і площ та в підкресленні історичного значення певних об'єктів (наприклад, вулиця Собеського, Замкова площа чи невеликий будинок, що досі зветься мисливським двором Стефана Баторія). Символом ностальгії стала печатка з легендою «Магістрат королівського вільного міста Самбір», яку місцеве самоврядування отримало право використовувати з 1933 р. Раніше схожий титул надав Самбору австрійський цісар Йозеф II в 1788 р. Александр Кучера у монографії «Самбірщина» влучно підсумував: «Самбір завжди прагнув бути більшим і важливішим, ніж на це могли б вказувати всі передумови».

Найсуттєвіші і найбільш стрімкі зміни в Самборі, започатковані ще Йозефом II, проходили в період Галицької автономії. «Хроніка міста Самбору» пов'язує це з функціонуванням школи, що виникла на базі давнього єзуїтського колегіуму, заснованого у XVI ст. 1791 р. колегіум реорганізували в гімназію, спершу п'ятикласну, а від 1853 р. – семикласну з вивченням польської мови як надобов'язкового предмета. У 1868 р. польська мова стала викладовою. Гімназія мала добру репутацію, про що свідчить кількість учнів. Так, у 1914 р. в ній навчалося 566 хлопців, 150 з них походили з-поза Самбірського повіту. Ще тисяча учнів відвідувала інші середні школи Самбора: II чоловічу гімназію (1911 р. її виокремили з філії I гімназії), Приватну жіночу гімназію, дві учительські семінарії (чоловічу і жіночу) та гімназію з українською мовою викладання. Поява цих навчальних закладів була наслідком реформ 1860–1873 рр., що значно розширювали соціально-політичні права Галичини. Протягом XIX ст. з самбірських шкіл вийшло вісім майбутніх ректорів університетів, історик Кароль Шайноха, політики Микола Зублікевич та Йозеф Дітль, останній став згодом президентом у Кракові.

Автономія Галичини, що сприяла розвитку шкільництва й освітніх товариств, активізувала також польську інтелігенцію (руську і єврейську дещо слабше) у місцевих органах самоврядування та в суспільно-культурних організаціях. Кількість поляків у магістраті постійно зростала, а 1890 р. вони заснували в Самборі Гімнастичне товариство «Сокіл». На момент створення воно налічувало 65 членів, передусім міських митців та вчителів, а це, своєю чергою, позитивно впливало на реалізацію виховних завдань організації. 1903 р. розпочалося будівництво будинку «Сокола» на вулиці 3-го травня. У 1904 р. в Самборі пройшов зліт членів товариства з IV округу, поєднаний із відкриттям міського стадіону (оснащеного гардеробами і ванними кімнатами, що тоді вважали дуже новочасним), а 16 вересня 1906 р. перед приміщенням «Сокола» відбулося урочисте представлення нового пам'ятника Тадеуша Костюшки. Урочистості збирали не тільки мешканців міста, але також гостей із ближніх і дальніх околиць – сьогодні можна було б сказати, що для Самбора це була можливість самореклами, якою, зрештою, місто успішно користувалося. Деякі інституції почали регулярно винаймати в товариства приміщення будинку (великий і малий гімнастичні зали разом із ванними кімнатами, театральний зал та ще 12 менших кімнат). Раз чи два рази в місяць сюди приїжджали з гастролями театральні трупи, про що інформувала локальна преса: «“Кав'яренька”... варшавський театр ставить цю чудову комедію вже 60-ий раз підряд, а театр прем'єр здобув першість у Віденській театральній агенції за постановку цієї досконалої

комедії у міських театрах Львова і Кракова». Театральних вистав і концертів було настільки багато, що тривогу викликало зменшення через це кількості глядачів.

Приміщення «Сокола» було не єдиною новочасною будівлею, що з'явилася в перших роках XX ст. Місце, де за королівських часів був замок, очистили від руїн і 1907 р. на площі розпочалося будівництво нової споруди суду (поряд із в'язницею). Про сучасність проекту свідчило електричне освітлення, що навіть через 20 років ще не належало до стандарту. Будівництво приміщення справді було необхідним, оскільки в Самборі знаходився ц.к. Окружний суд, що притягувало до міста багатьох людей, серед них і нафтових підприємців з Дрогобича й Борислава. Постійно зростала потреба в юридичних послугах, тому на початку XX ст. в Самборі працювало більше 20 адвокатів, і саме тут виникла одна з перших у Галичині Адвокатська палата.

Неподалік від приміщення нового суду була Податкова палата, ще одна сучасна будівля у місті. Її розміри, вигляд та якість матеріалів, використаних для спорудження, відповідали всім тенденціям тогочасної моди. Крім цього, будинок виявився винятково функціональним. На гостей міста, які приїжджали до Самбора в різних справах, чекало шість готелів, розміщених переважно на Ринковій площі чи неподалік. Їхніми власниками були здебільшого євреї, які значною мірою монополізували сферу послуг.

Архітектура міста змінювалася. На місці одноповерхових будівель споруджували нові двоповерхові у стилі сецесії чи класицизму. Щоразу більше осіб надавало перевагу мурованим будинкам – віллам, звичайно, якщо це дозволяв бюджет. Одночасно в Самборі почало з'являтися достатньо багато підприємств, пов'язаних з будівництвом, що свідчить про значний попит на їхню роботу. «Промислово-торгівельний індекс Королівства Галичини» за 1906 р. засвідчує, що на цей час у місті функціонувало чотири заводи з обробки каменю, дві цегельні, дві бляхарські фабрики, чотири столярські, а також декілька мулярів, столярів і склярів, які офіційно зареєстрували свою підприємницьку діяльність. Мешканці Самбора могли скористатися послугами двох будівельних фірм та порадами фахових інженерів. Сфера будівництва виявилася найбільш розвинутою галуззю міського виробництва з найбільшою кількістю працівників. До інших великих підприємств цього округу належали два деревообробні тартаки (діяли до 1939 р.), нафтопереробний завод та спиртовий завод М. Тайгера, що славився на всю Галичину.

Проте все це не змінювало загальної ситуації: у Самборі, як і в інших містах Галичини, промисловість була слабо розвинута, а місцеві жителі займалися переважно сільським господарством і дрібною торгівлею. Обидві галузі були тісно пов'язаними між собою, адже значна частина торгівлі оберталася навколо продажу сільськогосподарської продукції. В цьому виявлялася співпраця між представниками різних національних груп Самбора. Найбільше магазинів із товарами щоденного вжитку було в центрі міста. Їхня кількість швидко збільшувалася, деякі з них обирали конкретну спеціалізацію свого асортименту. Так, діяло дві книгарні, десять магазинів з товарами для будівництва, а також декілька з прянощами. Зробити зачіску чи постригтися можна було в десяти перукарів. Годинникарські послуги пропонувало четверо спеціалістів.

Розвиток Самбора на початку XX ст. великою мірою був пов'язаний із проведенням залізничної колії до міста. У 80-х роках XIX ст. проклали паралельну колію в районі підніжжя Карпат, названу згодом Транверсальною (чи Підкарпатською).

Вона сполучила міста від Живця до Збруча. В той самий час проходило будівництво лінії сполучення між двома коліями з переходом на Угорщину і Румунію. Відколи 1905 р. Самбір отримав сполучення зі Стриєм, Ужгородом та Львовом, місто стало одним із найважливіших залізничних вузлів. Залізниця уможливила доступ до середніх шкіл Самбора учням із віддалених місцевостей і позитивно вплинула на розвиток культури. На початках залізниця стимулювала і сферу міської торгівлі, але ефект був короточасним – наплив клієнтів зменшився так само швидко, як і зріс. Про це згадував Стефан Ухма: «Завдяки залізничній колії за дві години можна було дістатися до Львова. Але під впливом цієї нової любові давався взнаки занепад міської торгівлі. Зникали магазини з багатими вітринами, галантереї, а залишалися щораз бідніші магазинчики для потреб місцевих».

Джерела вказують на стабільне, хоча й повільне покращення добробуту Самбора протягом перших років ХХ ст. Якісно зростав рівень життя мешканців міста, зменшувалася кількість безробітних. Міська еліта, передусім адвокати, не шкодувала грошей на систему охорони здоров'я та соціальну допомогу. Загальний перепис свідчить, що повітова лікарня, яка могла одночасно приймати 120 пацієнтів стаціонару, мала суттєво кращий стандарт медичної опіки, ніж в інших невеликих містечках провінції. Єврейська громада, що не відзначалася особливо високими прибутками, також утримувала власну лікарню на 20 місць стаціонару. Вона, щоправда, була збудована тільки під час Першої світової війни. В органах міського самоврядування засідали представники різних соціальних верств, тож тут «міщани: купці і ремісники... стикалися з інтелігенцією». Тогочасна інтелігенція вже «задавала ритм життя міста, проводячи суспільну роботу в кількох напрямках». Парадоксально, але з огляду на передмістя, де населення займалося переважно сільськогосподарською працею, Самбір вважали селянським містом, хоча власне селяни мали найменший вплив на діяльність міського самоврядування. У повсякденному житті мешканців Самбора, звісно, не бракувало турбот, але все-таки останні роки Габсбурзької влади увійшли в історію міста як період культурного, індустріального і, хоча й дещо меншою мірою, господарського розвитку.

Перша світова війна не знищила міста, але відчутно торкнулася людей і їхньої власності. Польсько-українські конфронтації 1918 р. надовго розділили представників обох національних груп, а символом розбрату стало знищення пам'ятника Тадеуша Костюшка. Спроби відновити монумент становили важливий напрямок діяльності Міської ради протягом кількох наступних років. Взаємини з євреями, що становили понад 30 % населення міста, також загострилися. Під час правління ЗУНР євреї зазнали численних утисків і тому розраховували на те, що ситуація поліпшиться з відновленням Польщі. Тим часом улітку 1919 р. польські військові напали на єврейську дільницю, розграбували маєтки і побили рабина Аарона Левіна. Складні міжнаціональні стосунки негативно вплинули на повоєнну відбудову господарства та економіки. Відповідно, про зрівноважений розвиток міста говорити підстав не було, але власне за таких умов склалися найбільш успішні кар'єри окремих людей.

Згідно з переписом 1921 р. в Самборі налічувалось 19 400 мешканців, тобто майже на 1 000 осіб менше, ніж за даними 1910 р. Упродовж наступних 10 років кількість населення зросла на 14 %, що було доволі незначним показником приросту.

Становище мешканців влучно охарактеризував судовий інспектор: «Сільське населення було переважно дуже бідним, велика власність погрузла в заборгованостях, а частково поділилася шляхом дикої парцеляції. Бюджети повіту і міста перебували в боргах». Переписи засвідчують, що найбільша частка мешканців була зайнята в сільському господарстві і промисловості, це може створювати хибне враження про динамічний розвиток цих сфер. Проте на практиці було зовсім інакше.

Сільськогосподарська галузь розвивалася у передмістях. Йдеться загалом про невеликі родинні господарства. На 1934 р. їх у Самборі налічувалося 1 579, з них понад 40 % не перевищували пів гектара земельної площі і тільки одне складалося з більше ніж 10 гектарів. Кількість сільськогосподарських працівників поступово зменшувалася на користь торгівлі і промисловості, що пояснюється міграцією до міста і переходом селян у групу робітників. Власне робітники становили найчисельнішу категорію працівників промисловості. Крім цегельні і деревообробного тартаку, в Самборі не було фірм, які би працевлаштовували значну кількість осіб.

У міжвоєнний період промисловими підприємствами Самбора кількаразово прокочувалися хвилі робітничих страйків. У тартаку братів Лянгрів одночасно 200 працівників вимагали підвищення заробітної плати. Декілька великих страйків пройшли під егідою Комуністичної партії Західної України, яка, щоправда, ніколи не мала значної підтримки в місті. Спиртовий завод Тайгера, що процвітав перед Першою світовою війною, у відновленій Польщі вже не досягнув попередніх результатів. Незважаючи на спроби модернізації, завод фактично перестав діяти з 1933 р. через непорозуміння з магістратом міста. Швидким занепадом закінчилася і діяльність будівельних підприємств, створених на початку ХХ ст.

Торговельних традицій у Самборі ніколи не було. Двічі на тиждень збирався базар, на який з'їжджалося багато людей з-поза міста, особливо з гірських районів. Більшість місцевих магазинів займалася продажем товарів щоденного вжитку. Торгівля майже повністю перебувала в руках єврейських підприємців, лише 12 % магазинів належало полякам чи українцям. До 1939 р. порівняно інтенсивно розвивалася українська торгівля, що було пов'язано з успішною діяльністю кооперативів. Польські кооперативи розорилися внаслідок великої кризи та через брак стартового капіталу й фахового керівництва. Ремесло, хоч і репрезентувало всі види, також поступово занепадало. У звіті магістрату за 1939 р. записано: «Якщо перед війною добрий ремісник жив на середньому рівні, а часом дороблявся й до добробуту, то зараз майже всі ремісничі професії ледве існують, а ремісники зголошуються до магістрату по соціальну допомогу як безробітні». Безробіття залишалося на рівні 15 %, і відсутність перспектив була причиною еміграції. Це стосувалося найбільше українців і поляків, особливо протягом 1929–1931 рр. Емігрантам допомагав локальний відділ Польського еміграційного товариства, що складалося з місцевої інтелігенції, зокрема вчителів. Це було не випадково, адже вчителі становили чисельну й дуже активну групу.

Вчителі у Самборі працювали в семи початкових школах, у чотирьох гімназіях, двох учительських семінаріях, торговельних і промислових школах. Вони були також активними діячами суспільних і культурних організацій. Шкільні інспектори іноді навіть скаржилися на те, що громадська робота перешкоджає їхній професійній діяльності. Станом на 1932/33 навчальний рік у школах Самбора навчалася

майже 5 000 учнів. Владислав Подолинський писав, що «вплив середнього шкільництва є настільки сильним, що Самбір можна назвати містом шкіл».

Державні гімназії зберігали високий рівень викладання і користувалися доброю репутацією в середовищі шкільного інспекторату. Протягом деяких навчальних років більше ніж половина учнів доїжджали на навчання з околиць. Еліти Самбора, представники вільних професій чи державні службовці також переважно вирішували давати освіту своїм дітям у місцевих школах, хоча й могли забезпечити їм навчання у Львові. Найсуттєвішим недоліком самбірських гімназій був стан шкільних приміщень, але й тут ситуація поступово покращувалася. Нерідко бракувало грошей на ремонти й купівлю нових навчальних матеріалів. Зберігся документ II гімназії, в якому йшлося про обладнання біологічного кабінету: «Гімназія має окрему біологічну лабораторію, зал 9 на 6 м кв., але без газу, електрики, водопостачання і каналізації... Немає природничої бібліотеки. З обладнання, переліченого у вимогах міністерства, є 2 мікроскопи і 4 комплекти приборів для вивчення зоології».

Закінчена середня освіта була добрим стартом в доросле життя. Випускники самбірських гімназій часто продовжували навчання у вищих навчальних закладах Львова, рідше Кракова, якщо могли собі це дозволити фінансово. Частина з них потім поверталась до міста, але більшість намагалась будувати подальшу кар'єру в інших міських осередках. Дехто писав про це прямо: «Так отож, 25-тисячний Самбір поляків, українців і євреїв перебував до 1939 року в благополуччі, проте воно було ілюзорним, насправді було багато бідності і безробіття, взагалі небагато з нас бачило якісь перспективи у цьому місті, що було на той час, може, й миловидним».

Важливим джерелом для дослідників Самбора періоду до 1914 р. є преса, особливо тижневик «Газета Самбірська». Показовим є те, що впродовж міжвоєнного двадцятиліття у Самборі взагалі не видавали жодної газети. Дрогобицьке видання «Голос Дрогобицько-Бориславсько-Самбірський» «містило» Самбір лише у назві, зазвичай у номер не потрапляла навіть згадка про місто. В 1930–1931 рр. українці видавали «Народну Трибуну», але багато зі статей конфісковувала цензура. Редакцію цієї газети зрештою 1931 р. перенесли до Львова. Серед загальнопольської преси про самбірські новини найчастіше писав «Щоденник народний». За весь міжвоєнний період Самбір тільки раз опинився на першій шпальті більшості видань – у 1933 р., коли в місті проходив судовий процес над вбивцями Тадеуша Головка. Складно сказати, чи зацікавлення медіа викликало також інтерес місцевих мешканців. Про суд у цій справі взагалі не згадано у спогадах самбірців.

Хоча після закінчення середньої школи молодь і виїжджала з міста, старші мали проблеми з пошуком постійної роботи, що було пов'язано з низьким розвитком промисловості та переорієнтацією суспільства з сільськогосподарської на робітничу сферу. Існували фірми, робота в яких, незалежно від посади, вже приносила престиж. Йдеться, зокрема, про освічених людей, вчителів чи митців.

Не буде перебільшенням сказати, що найрозвинутішою інституцією виявився Окружний суд, він був візитівкою міста. Численні перевірки свідчили про дуже високий рівень кваліфікації кадрів, починаючи від працівників канцелярії і практикантів, закінчуючи юридичними консультантами і суддями. Одного із суддів комісія оцінила так: «Здібності дуже добрі. Попри те, що лише 2 роки перебуває на посаді

окружного судді, він цілком відповідає усім вимогам. Працює у “Стрільці” та в інших громадських організаціях». Протягом наступних трьох років ніхто з суддів не отримав нижчої службової оцінки, ніж «краще як добре». Окрім цього, наведена цитата означає, що, окрім професійної діяльності, вони також виявляли громадську активність і брали участь у житті міста. Інша цитата з матеріалів інспекції Суду: «Вироки, які видає Окружний суд у Самборі, є професійними і слушними. Слід звернути увагу на те, що судові процеси здебільшого складні... Роз’яснення до вироків добре відредатовані, правові підстави належно витлумачуються, зазвичай рішення підтверджено апеляційним судом». Проте і тут бракувало оснащення та умеблювання приміщень, судові акти розкладали на підвіконнях і кріслах, адже вони вже давно не вміщалися у довоєнних шафах. На меблі не вистарчало коштів.

В юрисдикції самбірського Окружного суду перебували Старий Самбір, Турка (чи Рудки), більша частина Дрогобицького і Добромилівського повітів. Тобто це був один з найбільших судових округів. В межах інституції існував окремий відділ, що займався справами нафтовидобування.

Юристи становили доволі чисельну групу серед місцевих мешканців. Відомі історії родин, в яких майже всі члени пов’язували свою професійну діяльність з правом і судом. На 1935 р. у Самборі працювало понад 50 адвокатів, більшість з них не покидала міста впродовж усіх 20–30-х років. Точну кількість суддів визначити складно через брак джерел і їхню велику мобільність. Інспекторський звіт за 1934 р. містив 32 прізвища. Юристи також виявляли громадську активність. Яскравим прикладом у цьому контексті може слугувати Олександр Кучера, віцепрезидент СО в 30-х роках, член «Сокола», «Товариства Друзів Скаутів» і «Товариства народної школи». З 1912 р. він збирав документи, пов’язані з історією Самбора, і 1935 р. опублікував на їхній підставі двотомну «Самбірщину», одну з основних монографій у цій тематиці.

Нерідко питання професійної реалізації та успішності розглядали крізь призму престижу. Так, Йозеф Ястрембський, народний вчитель, переведений до Самбора 1922 р., став директором Державної чоловічої учительської семінарії. До 1919 р. він займав посаду директора в аналогічному закладі у Львові. На перший погляд, призначення до меншої місцевості здавалося своєрідною деградацією кар’єри, але на практиці ситуація виявилася іншою. Йшлося про вищу на майже 500 злотих заробітну плату, а також про те, що учительська семінарія в Самборі була однією з нечисленних утравістичних в цілій Польщі, а це додавало їй престижу. Престиж посади був особливо вагомим у мішаному польсько-українському середовищі, де успіх ототожнювали зі статусом групи.

Нерідко до міста переїжджали люди з менших місцевостей, для них зміна місця проживання вже означала певне підвищення суспільного статусу. Найчастіше це стосувалося лікарів, які вели приватну практику, тобто не залежали від службового призначення. Характерною була ситуація подружжя Ісидора і Гелени Гамершмід, які наприкінці 20-х років закінчили медицину у Львівському університеті. Лікарську практику вони розпочали у Кам’янці Струмилівській, найбільшій місцевості на північ від Львова. У 1931 р. їм вдалося перебратися до Самбора, де вони відкрили приватний лікарський кабінет на одній з головних вулиць. Їхній кабінет мав найновіше медичне обладнання, навіть рентген. Окрім цього, Ісидор Гамершмід працював у місті держслужбовцем, відповідальним за санітарний стан. Свій успіх подружжя здобуло працею

та професіоналізмом, але власне самбірські умови забезпечили широкі можливості розвитку і дали змогу Гамершмідам зайняти високі позиції у соціальній ієрархії міста.

Загалом у Самборі станом на 1931 р. налічувалося понад 30 лікарів. Вони або працювали у приватних кабінетах, або в місцевій лікарні. Відчутною була потреба розширення медичної сфери, але на це бракувало коштів. Зрештою були й більш прозаїчні потреби, ніж розбудова лікарні: ще 1913 р. преса повідомляла, що одразу напроти шпиталю гицель утримував заклад із порушенням усіх вимог до санітарного стану. Ситуація почала змінюватися лише 1930 р. завдяки принциповій позиції воєводських санітарних служб. У їхньому протоколі зафіксовано: «Площа гицеля перебуває в неохайному стані, немає місця для сміття і ями для гною, мухи пожирають мертві туші, викинуті назовні без жодних дезінфікуючих засобів». Проблема поганого фінансування стосувалася також єврейської лікарні: її відбудова після війни розпочалася ще 1920 р., але не завершилася до кінця міжвоєнного періоду.

Самбір, переживши велику кризу і роки сумнівної стабілізації, врешті 1936 р. став на шлях модернізації. Найбільш відчутні зміни торкнулися інфраструктури міста: розширювали будівництво, ремонтували дороги і тротуари, поступово електрифікували вулиці. У 1938 р. розпочалося створення міського водопроводу, що було значним кроком для покращення санітарного стану Самбора. До 1934 р. більшість будинків не мала доступу до каналізації, а лише 5 000 осіб, тобто чверть населення міста, були забезпечені електрикою у своїх помешканнях. Цей аспект особливо суттєвий в контексті соціального статусу мешканців. Складно припустити, щоб родина інтелігенції проживала в квартирі без проведеної води. Схожі показники спостерігалися також у Дрогобичі, але вже в Перемишлі тільки одна п'ята населення не мала вдома санітарного вузла.

Квартирний бум також пройшов попри Самбір. Про це свідчать протоколи нарад Комітету Розбудови Міста. Будували переважно малі приватні будинки – однопверхові на дві кімнати з кухнею. Хоча вони часто й не відповідали потребам, зате були по кишені. Винятком стала двоповерхова кам'яниця на вулиці Львівській. Мешканців Самбора тішило спорудження «Складу» на вулиці Словацького, що розпочалося 1937 р. Преса дещо «на виріст» писала, що цей проєкт стане справжнім «товарним домом». Оскільки наявні в місті школи не могли вмістити всіх учнів, у вересні 1938 р. було відкрито нове приміщення – просте й сучасне, забезпечене навіть невеликим планетарієм.

З сучасної перспективи добре видно, що модернізація Самбора проходила із запізненням і населення не встигло відчути всіх нових благ цивілізації. Короткий період розвитку інфраструктури перервала Друга світова війна. Військові дії майже не знищили архітектури XIX ст., проте людські та матеріальні втрати були величезними. Міську інтелігенцію радянська влада депортувала вглиб СРСР, багато представників цієї групи загинуло в Катині. З близько 2 000 самбірських євреїв до 1943 р. залишилося заледве сто осіб. У межах операції «Вісла» місто покинула більшість поляків. На місце колишніх мешканців прийшли нові функціонери, що нагадували акторів не з того спектаклю, які опинилися на сцені з невідомими їм декораціями. З року в рік проходила поступова, але відчутна деградація міста. Специфіка радянської системи господарства не сприяла розвитку, хоча великі групи міщан знаходили роботу на цукровому комбінаті чи інших великих підприємствах,

які теж занепадали, особливо у 80-х роках XX ст. Після розпаду Радянського Союзу Самбір залишився провінційним осередком.

Ситуацію міста в міжвоєнний період складно порівняти до становища після Другої світової війни, що пов'язано, між іншим, зі змінами у складі населення. Якщо після Першої світової війни змінювалися лише політичні умови, а люди залишались ті самі, то наступна велика війна перервала давні суспільні зв'язки. Розвитку і модернізації Самбора протягом 1918–1939 рр. стали на заваді економічні та господарські труднощі молодій Польській держави, а також світова криза. Гостроти надавали міжнаціональні протиріччя серед мешканців міста, які хоч не перешкоджали, але також і не сприяли економічному розквіту. На сьогодні складно уявити, що було б, якби не війна, проте не підлягає сумніву, що система центрального планування господарства СРСР не покращила становища Самбора.

Eva NIZINSKA

Doctoral Student

Tadeusz Manteuffel Institute of History of the

Polish Academy of Sciences

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4731-7649>

e-mail: ewa.nizinska@gmail.com

CITY OF (NOT)OPPORTUNITIES. THE DEVELOPMENT AND DECLINE OF SAMBIR IN THE FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY

The historical essay is devoted to the problems of interethnic, intercultural and interpersonal relations in the multinational space of the Halychyna town of Sambir. Dynamic changes of borders and political foundations, combined with the mentioned transformations, economic upsurges and crises, form the image of hitherto unprecedented changes in scale. In the vortex of events, there were very representative ups and downs of entire cities and individuals, which is actually the topic of this study. The main attention is paid to the interwar period of Sambir's history, but the understanding of complex processes also forces us to turn to the earlier periods of the late 19th – early 20th centuries and the postwar years. The institutional development of political, public and cultural organizations, the state of education, industrial opportunities of the territory, changes in the architectural portrait of the city are analyzed, as well as the peculiarities of everyday life of ordinary residents of Sambir are presented. The main question that has been attempted to answer is whether modernization was directly related to the dilemmas of war and to what extent the specifics of modern transformations in a small town differed from similar processes in the then large cities. No less important in this context is the topic of interethnic relations as a determinant of the normalization of urban life in the interwar years. The author also makes assumptions about the alternative history of Sambir and how the city could have developed if it had not been affected by the war.

Keywords: Sambir, Halychyna, modernization, World War I, interwar period, industry, education, everyday life.